

TRÜKIPRIVILEEGIDEST BALTIMAADDEL XVII–XVIII SAJANDIL

Tiiu Reimo

Eesti Akadeemiline Raamatukogu

Euroopas kehtestati trükindusealased privileegid, s.o. teatud eesõigused trükikodade asutamiseks ning kirjastamiseks juba trükikunsti esimestel kümnenditel ning mitu sajandit olid need ainsaks seaduslikuks võimaluseks trükitegevust reglementeerida.

Erinevate trükiprivileegide olemasolu on rõhutanud saksa autorid Adrian Beier ja Christian Friedrich Gessner juba XVIII sajandi alguses. Jurist A. Beier määratles privileegid järgmiselt: "Trükiprivileegid on kaheksugused. Ühed on kunstnikele töökoja asutamiseks. ... Teised on kirjastajatele järeletrükkide pärast, kus tavaliselt vähem paberit ja trükikirju kulub, vähemasti autorile midagi ei anta."¹ Tuntud trükikunstialaste käsiraamatute väljaandja C. F. Gessneri formuleering on põhimõtteliselt sarnane: "Privileegid on erilised vabadused või annetused, mida kõrged valitsejad üksikutele isikutele ja ühingutele võimaldavad. Kokku antakse trükkalitele kaheksuguseid privileege, kord arvesse võttes nende asukohta, või — töökoja asutamiseks. Sest on kohti, kus töökodade arv on kindlaks määratud. Teiseks saavad trükkalid nagu raamatukaupmehedki privileege enda trükitud raamatutele järeletrükkide pärast, kui seda [kohaselt] teenitult üritatakse."² Eriti palju kirjutati privileegidest XVIII sajandi teisel poolel seoses tekkiva autoriõigusega ning vajadusega korraldada kirjastustegevust, sest kirjastusprivileegidest ei peetud kinni ja välja anti arvukalt nn. järeletrükke. Mitmesugustes väljaannetes vaidlesid kuulsad ja vähemkuulsad autorid kirjastus- ja autoriõiguse olemuse üle, seadusega lubamatutele järeletrükkidele sai osaks nii halvakspanu kui ka õigustus ja kiitus.

Trükikodade asutamisega seotud eesõiguste üle otsustas ilmalik võim. Et trükkimist peeti rohkem kunstiks kui käsitöök, kuulusid trükkalid tavaliselt lugupeetud linnakodanike

¹ "Drucker-Privilegia sind zweyerley. Eines denen Künstlern zu Errichtung einer Officin. Denn es hat gemeinlich ein gesetztes nach der Zahl, wie die geschlossene Handwerke. Denn es ist ein freßig Ding um eine Druckerey. Das andre denen Verlegern, wegen des Nachdrucks, da gemeinlich geringer Papier und Schrift genommen, wenigstens dem Autori nichts gegeben wird." — Beier, A. Allgemeines Handlungs-Kunst-Berg- und Handwercks-Lexicon : zum Druck befördert durch F. G. Struven. Jena, 1722. S. 97–98.

² "Privilegia, sind besondere Freyheiten, oder Begnadigungen, welche hohe Potentanten einzelnen Personen und Gesellschaften angedeyhen lassen. Insgemein werden den Buchdruckern zweyerley Privilegia gegeben. Einmal, in Ansehung ihres Aufenthaltes, oder Aufrichtung ihrer Officinen. Denn es gibt Orte, wo die Officinen auf eine gewisse Anzahl gesetzt wird. Zum andern aber bekommen Buchdrucker, wie Buchhändler, Privilegia über ihre gedruckte Bücher, wegen des Nachdrucks, wenn solche gebührend versucht werden." — Der bey Buchdruckerey Wohl unterwiesene Corrector, Oder : kurzer Unterricht für diejenigen, die Werke, so gedruckt werden, corrigiren wollen. Frankfurth ; Leipzig : C. F. Gessner, 1739. T. 1. S. 221.

hulka ning mõnel pool arvati nad koguni rae liikmeks.³ Trükikoja ja trükikaliga seotud privileegid ja vabadused olid erinevad sõltuvalt kõrgema võimukandja tahtest ning riigi- ja linnaseadustest. Ülikoolide trükikalid allusid enamasti otseselt rektorile või ülikooli senatile ning kasutasid akadeemilise liikmeskonna õigusi.⁴ Euroopa linnades oli XVIII sajandi keskpaiku trükikodasid juba rohkesti ning kõigile võrdselt soodustusi ei jagunud. Saksa juristi Ahasverus Fritschi määratluse kohaselt eristas tavalisi ja privilegeeritud trükikaleid asjaolu, et viimaste ülesandeks oli valitseja või [valitsuse] kantselei ediktide, mandaatide ja teiste määruste trükkimine.⁵

Järeletrükke keelavaid privileege hakati välja andma kirjastajatele raamatute väljaandmise ning levitamise seotud kulude tagasiteenimise kindlustamiseks. Saksa raamatuloolase Hellmut Rosenfeldi andmetel sai esimesena sellise privileegi Veneetsia trükikal ja kirjastaja Johannes de Spira 1469. aastal. 1511. aastast alates hakkas Saksa-Rooma keiser annetama kirjastajatele nn. "kaitsekirju" ning XVI sajandil kujunesid trükiprivileegid reeglipäraseks autorikaitseõiguseks, kuigi tegelikkuses järeletrükke peatada ei suudetud.⁶

Eesti raamatuloolased on aegade jooksul mõistet *privileeg* kasutanud mitmeti ning on tihtipeale jätnud mõiste sisu avamata. Varasemas raamatuloolises kirjanduses on valdavaks seisukoht, et privileegiga on määratud teatud keeles raamatute trükkimise õigus. Nii näiteks kirjutab Friedrich Puksoo ülevaates *Eesti raamatu arengulugu*, et "Tallinna trükikoda evis privileegi põhja-eesti-murdeliste raamatute kirjastamiseks ja levitamiseks".⁷ Ka oma hilisemates artiklites mõistab F. Puksoo privileegi samasisuliselt, kirjutades, et "... Tartu-Pärnu kui ka Narva rootsiaegsed trükikojad ei evinud eesti raamatute kirjastamiseks privileege".⁸ Kõige lähemal kirjastusprivileegi sisulisele määratlusele on Voldemar Miller, kui ta kirjutab, et 1672. aastal Tallinna trükikojale antud privileeg "... keelas trükikoja väljaannete

³ "Die Buchdrucker werden, ihrer Profession nach, unter die Künstler gezehlet." — Fritsch, A. Abhandlungen von denen Buchdruckern, Buchhändlern, Papiermachern und Buchbindern, Insonderheit von deren Statuten, Freyheiten, Streitigkeiten, den Bücher-Censur, Inspection derer Buchdruckereyen- und Buchlädern, Ordnungen etc. Regensburg, 1750. S. 26. — [Faksimile-Ausg.] // Quellen zur Geschichte des Buchwesens / hrsg. von R. Wittmann. München, 1981. Bd. 1: Das Buchwesen im Barock. S. 294.

⁴ *Ibid.* S. 294.

⁵ "Schließlichen äusert sich mehrmahlen unter dem Buchdruckern selbst dieser Unterscheid, daß einige befreyete oder privilegirte Buchdrucker genannt werden, deren Verrichtung lediglich in Abdruckung derer von Hof oder der Canzley heraus gekommenen Edictorum, Mandatorum und anderer Verordnungen bestehet." — *Ibid.* S. 295.

⁶ Hellmut Rosenfeld nimetab de Spirat saksapäraselt von Speyeriks. — Rosenfeld, H. Zur Geschichte von Nachdruck und Plagiat // Archiv für Geschichte des Buchwesens. Frankfurt am Main, 1971. Bd. 11. Sp. 351–352. — Johannes de Spira andis 1469. a. välja vähemalt kolm raamatut: Marcus Tullius Cicero *Epistolae ad familiares* kahes trükis ning Gaius Plinius Secunduse *Historia naturalis*. — INCIPIT : A CD-ROM of incunabula editions. London, 1995. Ic 00504000, ic 00505000, ic 00786000.

⁷ Puksoo, F. Eesti raamatu arengulugu. Tartu, 1933. Lk. 54–55.

⁸ Puksoo, F. Jacob Johann Köhler : esimese eesti piibli trükikal // Vana Tallinn. Tallinn, 1939. Kd. 4. Lk. 5. — Sama on Puksoo väitnud ka Tallinna trükikoja kohta. — Puksoo, F. Tallinna esimesed eratrükikojad XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi esimesel poolel // Vana Tallinn. Tallinn, 1938. Kd. 3. Lk. 5.

järeletrükkimise”, ning möönab samas, et kuna “... samasugune privileeg oli juba varem Riia trükikojal, kes trükkis peamiselt lõuna-eesi-murdelisi raamatuid, kujunes tavaõiguskult välja Tallinna trükikoja ainuõigus tallinnamurdeliste raamatute trükkimiseks”.⁹

Friedrich Puksoo üldine raamatuajaloo käsitlus sõnastab privileegide eesmärgi, öeldes, et “privileegid ja tsensuur kutsuti ellu selleks, et tugevdada järelevalvet trükisõna mõju vältimiseks ning tõkestada järeletrükke”, kuid kõneleb rohkem tsensuurist ja jätab privileegide sisu lahti kirjutamata.¹⁰ Mitmesuguseid privileege trükikodade asutamise, kirjastamise ja raamatukauplemise kohta tuuakse ka ülevaates *Eesti raamat 1525–1975*, kuid siingi puudub privileegide süsteemne käsitlus.¹¹

Kui vaadelda Baltimaadel XVII ja XVIII sajandil kehtinud trükiprivileege A. Beieri ja C. F. Gessneri formuleeringuid aluseks võttes, kaovad mitmed senised ebamäärasused.

Esimene trükikoda praeguse Eesti ja Läti territooriumil hakkas tegutsema 1588. aastal Riias. Tartu sai trükikoja 1632. aastal, see hakkas tööle ülikooli juures.¹² Tallinna raad sõlmis lepingu trükikoja asutamiseks 1633. aasta sügisel.¹³

Tartu ülikooli trükikoda kuulus ülikooli senati järelevalve alla ning trükikalid andsid oma ametivande rektorile.¹⁴ Trükkali ametikoht oli ette nähtud kõigis ülikooli eelarvetes, trükikoja juhataja palgaks määrati 1632. aastal 100 vasktaalrit (33 1/3 riigitaalrit). Juhataja ametisse kutsuti postmeister Jacob Becker (latiniseeritud kujul Jacob Pistorius) Riias. Becker ise ei olnud trükkaliametit õppinud, kuid suutis kahe selli ja õpipoiste abiga trükikoja käima panna.¹⁵ 1638. aastast määrati ülikooli trükkali aastapalgaks 50 riigitaalrit, nagu see oli Tallinnaski. Tasuta trükiti rektori nimel välja antud kutseid ja programme, muude ülikooli trükiste eest maksis ülikool. Ülikooli professorite teosed trükiti autorite endi raha eest.¹⁶

Baltimaade esimesed privileegeritud trükkalikid olid Riia linnatrükkal Nicolaus Mollyn (tegutses 1588–1625) ning Tallinna linnatrükkal Christoph Reusner (tegutses 1634–1637).

⁹ Miller, V. Eesti raamat ja trükikunst // Miller, V. Minevikust tulevikku : Artikleid ja ettekandeid 1940–1970. Tallinn, 1972. Lk. 114–115.

¹⁰ Puksoo, F. Raamat ja tema sõbrad. Tallinn, 1973. Lk. 111.

¹¹ Eesti raamat 1525–1975 : ajalooline ülevaade. Tallinn, 1978. Lk. 48–49: Brendeken taotles ... ülikooli toetusel korduvalt privileegi ja luba ka eesti-, pärast Fischeri trükikoja tegevuse lakkamist isegi eesti- ja lätikeelsete raamatute trükkimiseks, aga see jäi saamata ...; lk. 49: 3. veebruaril 1651 sai Jauch ka kuninganna Kristiinalt privileegi ...; lk. 50: Adolph Simon ... saavutas aga 1672. aastal Karl XI eestkostevalitsuselt privileegi, mille järgi keelati teistel tema või tema järglaste poolt esmaselt või uuesti läbivaadatult väljaantud raamatute ja kirjatükkide väljaandmine ning levitamine; lk. 52: Trükikoja kirjastustegevus aktiveerus eriti pärast privileegi saamist 1672. aastal; lk. 70: ... kui 1770. aastal kinnitati uuesti Tallinna trükikoja privileeg ja see kujunes peamiseks kirjastajaks...; Grenzius ostis 1800. aastal Riia trükikojalt eestikeelsete raamatute väljaandmise privileegi. jne.

¹² Jaanson, E.-L. Millal trükiti Eestimaal esimene raamat? // Raamatukogu. 1997. Nr. 5. Lk. 29.

¹³ Robert, K. Tallinna 17. sajandi trükised // Robert, K. Raamatutel on oma saatus : kirjutisi aastast 1969–1990. Tallinn, 1991. Lk. 6.

¹⁴ Vrd. viide 3.

¹⁵ Jaanson, E.-L. Millal trükiti Eestimaal esimene raamat? // Raamatukogu. 1997. Nr. 5. Lk. 29.

¹⁶ Jaanson, E.-L. Tartu universitets tryckeri 1631–1710 // Den estniska boken genom seklerna : bokhistoriska uppsatser / utgivna av E. Annus och E. Häkli. Helsinki, 1995. S. 11.

Nende eesõigused ja vabadused seisnesid linna rae poolt kindlaks määratud aastapalgas või "toetuses", nagu seda mitmes dokumendis on hiljem nimetatud, ja maksusoodustustes. Mõlemad olid ka kui linnatrükkalid kohustatud esmajärjekorras trükkima linna määrusi ja korraldusi.¹⁷

Nicolaus Mollyn asutas Riiga trükikoja 1588. aastal. Hollandist pärit meister kinnitati linnatrükkaliks pärast kaheaastast katseaega 1591. aasta 1. jaanuaril.¹⁸ Riia raega sõlmitud leping kohustas trükkalit trükikoda heas korras pidama ning palkama oma kuludega tubli abilise, kes on vilunud ladina ning ülem- ja alamsaksakeelse korrektuuri lugemises. Linna rae, kiriku ja kooli väljaandeid tuli trükkida eelisjärjekorras ning trükitaavatest rae teadaannetest pidi trükkal loovutama 60 tasuta eksemplari linna raele. Igati tuli vältida ketserlike teoste ning paskvillide trükkimist. Hoolsa trükistö eest maksti trükkalile linna rahadest 100 taalrit aastapalka ja vabastati ta kõigest kodanikukohustustest, tema trükikoda ning raamatupood aga kõigest linnamaksudest.¹⁹ Riia raad kinnitas Mollyni linnatrükkali ametit ja trükiprivileegi uuesti veel 1593. aastal.²⁰ 1597. aastal andis raad Mollynile ka prii korteri.²¹ 1588–1597 oli Mollyn Riias ainuke trükkal ning ka ainuke raamatukaupmees. 1597. aastal andis raad raamatukauplemiseks privileegi ka tema väimehele Peter van Merenile. Väljastpoolt tulnud raamatukaupmehed võisid oma kaupa müüa vaid kahe nädala jooksul aastalaada ajal.²²

Samalaadne oli Tallinna esitrükkali Christoph Reusneri leping Tallinna raega 14. septembrist 1633. Temagi oli vaba linnakodaniku kohustustest ning omas tasuta korteri ja trükikoja ruumid.²³ Need asusid gümnaasiumihoone taga endises kloostris. Aastapalgaks lubati Reusnerile 50 riigitaalrit, sellest poole pidi tasuma rüütelkond ja poole Tallinna linn. Palka maksti kaks korda aastas — mihklipäeval ja lihavõtte ajal. Kolimiseks, muudeks tarvilikeks kuludeks ja elatiseks määrati 200 isandtaalrit (*Herren Thaler*).²⁴ Järgmised Tallinna trükkalid kasutasid samu eesõigusi. Leping raega andis trükkalile küll teatavad tagatised, kuid tegi ta samas ka linnavõimust sõltuvaks. Reusneri järglane linnatrükkali ametis, Heinrich Westphal, kaebas 1646. aastal raele, et ei ole juba seitse aastat korralikult raha kätte saanud ning raad võlgneb talle 162 ja pool taalrit.²⁵ Selle põhjuseks olid tõenäoliselt

¹⁷ Vrd. viide 4.

¹⁸ Buchholtz, A. Geschichte der Buchdruckerkunst in Riga 1588–1888. Riga, 1890. S. 20.

¹⁹ *Ibid.* S. 20–21.

²⁰ *Ibid.* S. 23.

²¹ *Ibid.* S. 22.

²² *Ibid.* S. 25.

²³ Robert, K. Tallinna esitrükkal Christoph Reusner senior // Vana Tallinn. Tallinn, 1994. Kd. 4(8). Lk. 27.

²⁴ "Und das schließlich wegen seines aufbruchs und alhier angewanter Kosten und Zehrung eins vor alle Zweihundert Herren thaler zugesaget und verheishen(?) haben." — Tallinna gümnaasiumi eestseisjate leping Christoph Reusneriga: TLA (Tallinna Linnaarhiiv), f. 230, n. 1, s. B. f. 78 I, l. 7. — Isandtaaler (*Herrenthaler*) või taaler oli Rootsi riigis kasutusel arvestustaalrina ning selle väärtus oli u. 4 marka. 1633. aastal oli ühe riigitaalri (ka speetsiastaaler) väärtus 6 marka hõbedas. Vt. Eesti majandusajalugu / toim. H. Sepp, O. Liiv, J. Vasar. Tartu, 1937. Kd. 1. Lk. 524–525. Autor tänab rahandusalase konsultatsiooni eest Ivar Leimust Eesti Ajaloomuuseumist.

²⁵ Eesti raamat 1525–1975. Tallinn, 1978. Lk. 49.

trükkali ja rae liikmete vahelised vastuolud, mis viisid selleni, et 1650. aastal andis Tallinna raad raamatukaupluse ja trükikoja asutamise loa Lüübekist pärit Lorenz Jauchile, kes lubas järgmise suve paiku omal kulul trükikoja avada ning raamatuid kirjastada ja trükkida.²⁶

3. veebruaril 1651 kinnitas kuninganna Kristiina Jauchile aastapalgaks 500 taalrit hõbemüntides (*sölffuer Mynt*). See ei tulnud Tallinna linnalt, vaid riigikassast.²⁷ Trükikoda Jauch avada ei suutnud, kuid tegutses Tallinnas mõnda aega raamatukaupmehe ja kirjastajana. Ka XVIII sajandi linnatrükkalite lepingud raega on koostatud samu soodustusi arvestades. Rüütelkond loobus omapoolsest toetusest trükikoja ülalpidamiseks 1716. aastal,²⁸ trükkali aastapalk linnakassast — 25 riigitaalrit — jäi hoolimata ülemvõimu vahetusest samaks. Selline aastapalk kinnitati Tallinna linnatrükkali ametisse “seaduslikult kutsutud” Johann Köhlerile. Samuti maksis raad omalt poolt 14 rubla kolimisraha ning lubas teha võimalust mööda trükikojas remonti.²⁹ Linna maksudest ja kodanikukohustustest vabastamist kinnitati ametisseasumisel ka Köhleri pojale Jacob Johann Köhlerile.³⁰ Christoph Reusneri privileegis nimetatud vabadustele toetus J. J. Köhler oma supliigis raele 1744. aastast, kui salk linnakodanikke viis tema majast kaasa neli tinaldrikut karistuseks selle eest, et trükkal ei võtnud osa kindralkuberneri, Holsteini printsi Peteri linnasaabumise pidulikust rongkäigust. Rae resolutsioonis 1746. aastast kinnitati seepeale uuesti, et trükkal on vabastatud kodanikukohustustest ja maksudest ning, kuna tal on võimatu trükkimise ajal trükikojast lahkuda, siis vabastatakse ta ka paraadidest osavõtu kohustusest.³¹

Raega sõlmitud leping kaitses linnatrükkalit eelkõige konkurentsi eest. Nii näiteks, et mitte tekitada võistlejat linnatrükikojale, ei andnud Riia raad luba superintendent Johann Fischerile trükikoja asutamiseks.³² Fischer sai Rootsi kuningalt Karl XI-lt 9. augustil 1675 privileegi “Liivimaa noorsoo kristlikuks kasvatamiseks, eriti lihtsa ja vaese noorsoo suureks

²⁶ “*Verßpricht er gegen künfftigen Sommer hie auf seine Verkosten eine eigene wollenkommene und saubere Drückerei her zubringen, und dieselbe auf seine Gewin und Verlu[s]t hieselbsten gebrauchen und erhalten, auch alle dem Gymnasio nöitige Bücher und sonsten, da ihm von Gelahrte Leute dero nützliche lucubrationes aufgetragen und vermuhltlich wohl abgehen würden, auf seine verkosten zu verlegern und zu drücken*”. — Tallinna rae leping Lorenz Jauchiga 17. augustist 1650: TLA, f. 230, n. 1, s. B. f. 78 I, l. 60.

²⁷ “... att ändoch wij uthi wårt Privilegio giffnit wår tro Undersåthe och Bookförare Lorens Jauch, ... till åhrliget Salarium och Underhålds, femhundrad dal:r Sölffuer Mynt, uthaf portorio i Kaferal at bekomma ...”. Ajalooline ülevaade *Eesti raamat 1525–1975* nimetab Jauchi aastapalka toetuseks ning annab sama summa ekslikult riigitaalrites. Vt. Eesti raamat 1525–1975. Tallinn, 1978. Lk. 49. Sama kordab ka K. Robert. Vt. Robert, K. Boktryckarna i Tallinn på 1600-talet // Estniska boken genom seklerna : bokhistoriska uppsatser / utgivna av E. Annus och E. Häkli. Helsingfors, 1995. S. 38. Võimalik, et palgaks ja ülalpidamiskuludeks maksti 500 riigitaalri väärtuses hõbemünt, mis ületaks küll tunduvalt linnatrükkalile lepingus ettenähtud tasu (vrd. C. Reusneri lepinguga). Kuid on ka võimalik, et hõbemünt tähistab siingi arvestus-taalrit väärtusega 4 marka.

²⁸ Eesti raamat 1525–1975. Tallinn, 1978. Lk. 68.

²⁹ TLA, f. 230, n. 1, s. B. f. 78 II, l. 4.

³⁰ Puksoo, F. Jacob Johann Köhler : esimese eesti piibli trükkal // Vana Tallinn. Tallinn, 1939. Kd. 4. Lk. 7.

³¹ *Ibid.* Lk. 7–8.

³² Buchholtz, A. Geschichte der Buchdruckerkunst in Riga 1588–1888. Riga, 1890. S. 148–150.

vajaduseks, teenistuseks ning hingekosutuseks mitte ainult trükikoja, vaid ka kirjalalamistöökoja asutamiseks omal kulul”.³³ Trükikoda ning kirjalalamistöökoda lubati nimetada kuninglikeks, nende töötajail olid kuninglike ametnike õigused ning nad olid vabastatud linnakodanike kohustusist. Trükikoda ning kirjalalamistöökoda omasid teiste samalaadsete asutustega võrdseid õigusi. Fischeril oli õigus kõiki trükkimiseks vajalikke materjale, nagu pärgamenti, nahka, paberit (trükipaberit määramata hulgal, kirjapaberit 300 riisi aastas), samuti kõiki instrumente ning tööriistu importida, trükitoodangut ning trükikirju aga eksportida, makstes ainult ühe neljandiku kehtivatest lõivudest. Fischeril oli luba palgata köitja oma toodangu ning muude õppeotstarbeliste raamatute köitmiseks. Sama privileegiga kindlustati 15 aastaks järeletrükkide vastu kõik Fischeri poolt tsensuuri loaga välja antud ning trükitud teosed.³⁴

Tallinnas tabas samasugune saatus 1802. aastal trükikal Johann Hermann Heinrich Gresselit, kellele raad linnatrükikal Carl Johann Gottfried Minuthi vastuseisu tõttu trükikoja avamiseks luba ei andnud.³⁵ Gressel sai trükikoja avada tänu haridusminister Pjotr Vassiljevitš Zavodovski loale.

Mitu väikest trükikoda asutati Liivimaa kuberneril loaga XVIII sajandi II poolel enne eratrükikodade asutamist lubava ukaasi ilmumist:³⁶ Peter Ernst Wilde trükikoda Põltsamaal 1766. aastal, Christoph Harderi trükikoda Rubenes 1781. aastal ning Gustav Bergmanni trükikoda Rūjienas 1782. aastal. Riias avas 1777. aastal Liivimaa aadli toetusel trükikoja Georg Keil.³⁷ Kaks neist suleti vastavalt 1796. aasta ukaasile, millega keelati eratrükikodade tegevus.³⁸ Teadaolevalt ei olnud väikestel trükikodadel ka privileegi oma kirjastusartiklite kaitseks järeletrükkide eest. Püsima jäi Põltsamaa trükikoja omandanud Michael Gerhard Grenziuse trükikoda, mille ta 1789. aastal Tartusse kolis ja mille säilitamist palusid Tartu magistraat ning linna aadelkond.³⁹ Edasi töötas ka Georg Keili trükikoda Riias, mille 1804. aastal omandas Wilhelm Ferdinand Häcker.⁴⁰

Privileegi trükikoja kirjastusartiklite kaitseks järeletrükkide eest sai Baltimaades esimesena Riia linnatrükikal Nicolaus Mollyn Poola kuningalt Sigismund III-lt 16. mail 1590.⁴¹ Kuningas Sigismundi antud privileegi tekst pole säilinud, selle sisu on teada järgmise linnatrükkali Gerhard Schröderi 1644. aasta memoriaalist. Viimase kohaselt keelas privileeg Nicolaus Mollyni kirjastatud ning kirjastatavate teoste järeletrükkid ning nende

³³ *Ibid.* S. 151.

³⁴ *Ibid.* S. 151.

³⁵ Eesti raamat 1525–1975. Tallinn, 1978. Lk. 93.

³⁶ Katariina II ukaasiga 15. jaanuarist 1783 lubati asutada eratrükikodasid nagu muidki vabrikuid ja käsitööttevõteteid kõigis linnades. — Reimo, T. Tsensuurist Eestis XVIII sajandil // Keel ja Kirjandus. 1997. Nr. 9. Lk. 608.

³⁷ Лацис М. А. Книжное дело в Латвии в XVIII веке // Книгопечатание и книжные собрания в России до середины XIX века. Ленинград, 1979. С. 66–67.

³⁸ Reimo, T. Tsensuurist Eestis XVIII sajandil // Keel ja Kirjandus. 1997. Nr. 9. Lk. 608.

³⁹ *Ibid.* Lk. 611.

⁴⁰ Лацис М. А. *Op. cit.* С. 67.

⁴¹ Zanders, O. Tipogrāfs Mollīns un viņa laiks : pirmās Rīgā iespiestās grāmatas 1588–1625. Rīgā, 1988. L. 51.

levitamise Poola riigis.⁴² 1621. aasta septembris alistus Riia linn Gustav II Adolphi vägedele ning läks Rootsi võimu alla. Mollyn palus oma kirjastusprivileegi kinnitamist ka Rootsi kuningalt Gustav Adolfilt ja sai selle 7. novembril 1621.⁴³ Privileegi kohaselt ei tohtinud "Riia trükkali Nicolaus Mollyni ning tema järglaste poolt mistahes keeles trükitud raamatuid uuesti välja anda, ümber- ega järele trükkida, või kui need väljaspool [Rootsi] riiki teiste poolt välja antud või järele trükitud on, [Rootsi] riigis ning selle juurde kuuluvates provintsidest müüa või teistel müüa lasta". Privileegi rikkujat ähvardas rahatrahv 30 marka loodikulda, millest pool tuli tasuda riigikassase ning pool trükkalile või tema järglastele, raamatute järeletrükid kuulusid konfiskeerimisele.⁴⁴ Riia linnatrükikoja hilisem omanik Heinrich Bessemesser sai Rootsi kuningalt Karl XI-lt privileegile uue kinnituse 3. septembril 1664. Erinevalt Gustav Adolphi poolt antud privileegist kohustati nüüd ka Bessemesserit teiste trükkalite privileegidega kaitstud teoseid mitte trükkima.⁴⁵ Järgmine Riia linnatrükkal Georg Matthias Nöller sai oma kirjastusartiklitele privileegi 27. oktoobril 1685, Samuel Lorenz Frölich laskis privileegi uuesti kinnitada 1731. aastal ja Gottlob Christian Frölich 24. juulil 1768. aastal.⁴⁶ Põhjus, miks iga järgmine Riia trükkal kirjastusprivileegi uuesti kinnitada laskis, seisnes selles, et järjepidevat trükkalisuguvõsa seal ei kujunenud.

Tallinna esitrükkalil Christoph Reusneril oli kuninglik privileeg tema poolt kirjastatud teoste järeletrükkide keelustamiseks ning raamatupoe pidamiseks juba 1614. aasta 22. detsembrist, kui ta töötas Stockholmi kuninglikus trükikojas,⁴⁷ ning see ei muutunud trükkali ümberkolimisel Tallinna. Järgmine trükkal Heinrich Westphal teadaolevalt kirjastusprivileegi taotlenud ei ole ning loogiliselt arutledes ei olnud selleks ka vajadust, kuna ta oli abielus Reusneri tütre Elisabethiga.⁴⁸

Kolmas Tallinna trükkal Adolph Simon taotles privileegi uuesti oma nimele, see on välja antud 11. juulil 1672. aastal. Alaealise kuninga Karl XI nimel kirjutasiid dokumendile alla tema ema, kuninganna Hedwig Eleonora, ning teised seadusega määratud eestkostjad.⁴⁹ Simoni palvekirjas on tema kirjastusartikliteks märgitud "igasugused kooli- ja kiriku-raamatud, aastakalendrid ja muud teosed", eraldi on nimetatud veel "eestikeelse käsi-raamatu uut trükki", mille väljaandmiseks ta eelkõige privileegi taotleski. Ühegi raamatu tiitlit privileegis nimetatud ei ole. Selle sisu ühtub Riia privileegiga, preambulas on koguni eraldi rõhutatud, et Tallinna trükkalile Adolph Simonile võimaldatakse ja lubatakse

⁴² Buchholtz, A. *Op. cit.* S. 20.

⁴³ Zanders, O. *Op. cit.* L. 85.

⁴⁴ Buchholtz, A. *Op. cit.* S. 28.

⁴⁵ *Ibid.* S. 135–136.

⁴⁶ Acten in Sachen des Kayserl. Ehstnischen Provincial-Consistorii, und des Herrn Rathsverwandten Axel Heinrich Lindfors ... Betreffend den der hiesigen Kayserl. Privilegirten Buchdruckerey zustehenden Verlag des ehstnischen Hand- oder Gesangbuchs. Reval, 1774. S. 17.

⁴⁷ Robert, K. Tallinna esitrükkal Christoph Reusner senior // Vana Tallinn. Tallinn, 1994. Kd. 4(8). Lk. 25.

⁴⁸ Robert, K. Boktryckarna i Tallinn på 1600-talet // Estniska boken genom seklerna : bokhistoriska uppsatser / utgivna av E. Annus och E. Häkli. Helsingfors, 1995. S. 37.

⁴⁹ Acten in Sachen S. 9–10.

samasugused trükiprivileegid kui need on Riia trükkalitele annetatud,⁵⁰ nimelt et neid "raamatuid ja kirju, mis tema, tema laste või pärijate poolt, juhul kui nad kunsti [trükkali-ametit] jätkavad ja edasi kasutavad, esimest korda on välja antud või uuesti üle vaadatud ja parandatud, ükskõik mis keeles see ka olla võiks, ja trükis on ilmunud, ei ole lubatud kellelgi teisel siin [Rootsi] riigis järele trükkida ega ka müüa".⁵¹ Erinevalt Bessemesseri privileegist on lisatud, et trükkali järeletulijate puhul kehtib privileeg vaid siis, kui suguvõsas trükkaliametit jätkatakse. Ka anti Simonile õigus pidada raamatupoodi ja kaubelda nii köitmata kui ka köidetud raamatutega. Samasugune privileeg oli olnud Reusneril ning annetatud ka Riia trükkalitele. Samal aastal avaldas Simon oma kirjastusartiklite nimistu *Verzeichniß Derer Bücher, so in Reval bey Adolph Simon gedruckt, nebst beygefügten Taxe, wie sie ungebunden an die Buchbinder verkaufft werden*.⁵² Selles on 26 saksa-, rootsi-, ladina- ja eestikeelset raamatut, kuid konkreetse tiitliga on neist ainult kolm: *Psalter David, Jesus Syrach ja Sententia Rudolphi*.

Kirjastusartiklite ebamäärasus ongi tõenäoliselt üks põhjus, miks kirjastusprivileegi hakati samastama eestikeelsete raamatute trükkimise õigusega. Olid ju katekismused, lauluraamatud ja aabitsad sisult ühesugused, nii et uuel koostajal oma autorsust või teose olulist erinevust varem ilmunutest võimatu oli tõestada. Tuleb tõdeda trükkal Simoni suurt ettenägelikkust eestikeelse kodu- ja kirikuraamatu kirjastamisõiguse hankimisel, sest just see raamat oli XVII–XVIII sajandil Tallinna trükkalite tulutoovaim väljaanne. Käsiraamatu kolmanda trüki andis Adolph Simon välja 1673. aastal, Rootsi aja lõpuni ilmus peale nimetatut veel kolm trükki (1689, 1693 ja 1700–1702).⁵³

Tallinna linnatrükkikoda jäi pärast Simoni surma abielude ja pärimiste kaudu ühe suguvõsa kätte kuni XVIII sajandi lõpuni: Simoni lesk abiellus järgmise trükkali Christoph Brendekeniga, pärast Johann Christoph Brendekeni surma kutsuti Tallinna trükkaliks Simoni tütremees Johann Köhler. Edasi läks trükkikoda Simoni tütrepojale Jacob Johann Köhlerile, viimase tütrepojale Axel Heinrich Lindforsile ning tütetütre Juliane Elisabethi mehele Carl Johann Gottfried Minuthile. Nystadi rahuleppe järgi, millega Peeter I kinnitas kõik Tallinnas ja Eestimaal seni kehtinud privileegid,⁵⁴ oleks pidanud kehtima jääma ka Tallinna trükkikoja kirjastusprivileeg, kuivõrd trükkaliamet läks suguvõsas edasi.

⁵⁰ "Thun kund, daß Wir aus Gunst und Gnade, auf unterthänigstes Ansuchen des Wolverständigen Adolph Simons Buchdruckers in Reval umb Begnadigung mit einem Privilegio (gleich wie andere von selbiger Condition in Unserm Reiche und insonderheit in Riga von Uns gnädigst zugelassen gewesen ist und vor eine Zeit vergönstigt worden) haben gnädigst vergönnet und zulassen wollen, ..." — Acten in Sachen S. 9.

⁵¹ "... daß alle die Bücher und Schriften, welche von Ihme, seinen Kindern oder Erben, falls Sie die Kunst fortsetzen und gebrauchen, zum ersten neu aufgeleget, oder aufs neue wiederumb übersehen und verbessert, es sey in welcherley Sprache es auch seyn könne, und in Druck ausgehen werden, kein ander hier im Reiche weder nachzudrucken noch feil zu haben erlaubet seyn soll, ..." — Acten in Sachen S. 9–10.

⁵² EAA, f. 1, n. 1, s. 356, l. 337.

⁵³ Eestikeelne raamat 1525–1850. Tallinn, 2000. Kd. 1. Lk. 108–109 nr. 52–54, lk. 119 nr. 63, lk. 142 nr. 86. (Eesti retrospektiivne rahvusbibliograafia ; 1 osa).

⁵⁴ Eesti NSV ajalugu / toim. A. Vassar. Tallinn, 1955. Kd. 1 : Kõige vanemast ajast XIX sajandi 50-ndate aastateni. Lk. 422.

Trükikoja kirjastusprivileegi eestikeelsele kodu- ja kirikuraamatule eiras aga Eestimaa provintsiaalkonsistoorium, lastes pärast Põhjasõda uue väljaande 1721. aastal Halles trükikida. Konsistoorium tugines seejuures väitele, "et see [on] täiesti uus raamat ja seega meie kuningliku privileegi alla ei kuulu".⁵⁵ Peale selle olevat Halles odavam paber ning mere-tagused trükikalised ja vajalikud vahendid Tallinna kallid hankida. Trükikal Johann Köhler esitas Simoni kirjastusprivileegile tuginedes kaebuse linna raele⁵⁶ ning raehärrad omakorda kubermanguvalitsusele,⁵⁷ kuid kirjastamise õigust Köhler tagasi saada ei suutnud.

Trükikoja kirjastusprivileegi uuendamist taotles uuesti raehärra ja kaupmees Axel Heinrich Lindfors 1770. aastal, paludes trükikal Adolph Simonile kuulunud universaalprivileeg, mis hõlmas nii olemasolevaid kui ka lisanduvaid kirjastusartikleid, kinnitada oma poja kui Simoni järeltulija nimele (Axel Heinrich Lindfors noorem oli Simoni tütrepoja tütrepoeg). Privileegi kinnitas Katariina II oma ukaasiga 22. juulist 1770, selle alusel ilmus senati ukaas 27. juulist ning lõpuks Eestimaa kindralkubermangu publikaat 14. septembrist 1770, mis avaldas senati ukaasi saksakeelse tõlke.⁵⁸ Tuginedes uuesti kinnitatud privileegile, alustas Lindfors 1772. aastal ise uue kodu- ja kirikuraamatu väljaande kirjastamist. Kui nüüd provintsiaalkonsistoorium selle üle kaebust tõstis, selgitas Lindfors, et vastavalt 1672. aasta privileegile kuulus kodu- ja kirikuraamatu kirjastamise õigus linnatrükikojale. Konsistooriumi põhiargumendi — et tegemist on uue raamatuga, mille kirjastamisõiguse üle konsistoorium kui raamatu autor võib vabalt otsustada — tõrjus Lindfors sellega, et esitas võrdlemiseks 1693. ja 1767. aasta väljaanded ning väitis, et tegemist on vaid parandatud ja täiendatud väljaandega.⁵⁹ Vastupidist tõestada oli konsistooriumil muidugi võimatu. Nii kubermanguvalitsus kui ka justiitskolleegium Peterburis tegid otsuse Lindforsi kasuks.⁶⁰

Kodu- ja kirikuraamatu kirjastamisõiguse protsessile eelnes samalalaadne vaidlus linnaministeriumiga (linnakonsistooriumiga) saksakeelse lauluraamatu väljaandmise õiguse üle. Ettevalmistused lauluraamatu trükkimiseks olid alanud juba 1768. aastal ning J. J. Köhleri lesk, kelle valduses trükikoda sel ajal oli, kirjastamisõigust ei nõudnud. Lindfors tugines oma nõudes väitele, et 1706. aastal raamatukõitja Trappi kirjastamisel ilmunud Tallinna lauluraamatu kirjastamisõigus kuulus hiljem trükikojale. Linnaministerium seda ei uskunud ning väitis samuti, et tegemist on täiesti uue raamatuga, mille kirjastamisõigus on autoril endal. Lauluraamatu puhul oli seda jällegi võimatu tõestada. Vaidlus lahenes omamoodi kompromissiga, nii et trükis oleva väljaande kirjastajaks jäi linnaministerium, edasiste väljaannete kirjastamisõigus läks aga trükikojale.⁶¹ "Kaasaegse

⁵⁵ "... daß es ein ganz neues Buch und also unserm Königl. Privilegio nicht präjudicire;" — Acten in Sachen S. 14.

⁵⁶ *Ibid.* S. 14–15.

⁵⁷ *Ibid.* S. 15–16.

⁵⁸ Reimo, T. Trükitud "Lindworsse kirjadega" // Vana Tallinn. Tallinn, 1999. Kd. 9(13). Lk. 129.

⁵⁹ Reimo, T. Tallinna linna ja gümnaasiumi trükikoja trükitoodang ja kirjastustegevus 18. sajandi II poolel – 19. sajandi algul (1769–1828) : magistritöö. Tallinn, 1995. Lk. 16.

⁶⁰ Reimo, T. "Trükitud Lindworsse kirjadega" // Vana Tallinn. Tallinn, 1999. Kd. 9(13). Lk. 140–141.

⁶¹ *Ibid.* Lk. 139–140.

elu nõudmistele ning riigis kehtivatele seadustele mittevastav” kirjastusprivileeg tühistati senati otsusega alles 1871. aastal.⁶²

Riias esitas linnatrükkal Gottlob Christian Frölich kaebuse Hartknochi kirjastuse peale lätikeelsete kiriku- ja kooliraamatute järeletrükkide pärast ning saavutas Eesti-, Liivi- ja Soomemaa Asjade Justiitskolleegiumilt 1767. aastal Hartknochile antud trükiloa annuleerimise ning järeletrükkide konfiskeerimise otsuse.⁶³

Niisiis kaitsesid Baltimaade linnatrükkalite privileegid nii trükikoda kui ka trükikoja kirjastusartikleid. Kirjastusprivileegid olid annetatud määramata ajaks ning sõltusid sellest, kas suguvõsas trükkaliametit edasi peeti. Teistele isikutele ei olnud trükkalitel (näiteks trükikoda müües) õigust oma eesõigusi delegeerida.

Euroopas olid kirjastusprivileegid seevastu tavaliselt ajaga piiratud. Näiteks Inglismaal kehtis kuninganna Anne'i seadusega (u. 1710) kirjastamisprivileeg 14 aastat, seejärel oli autoril õigus oma teos 14 aastaks mõnele teisele kirjastajale anda. Pärast selle aja möödumist võis teost trükkida juba kes tahes.⁶⁴ Prantsusmaal kuulus 1777. aasta seadusega teose väljaandmise õigus autorile ning tema järglastele. Juhul, kui õigus oli üle antud kirjastajale ning kirjastaja omanud seda vähemalt 10 aastat, lakkas kirjastusõiguse kaitse autori surmaga.⁶⁵

Valgustusajastu oma laiahaardelise kirjastus- ja trükitegevusega oli ühtlasi järeletrükkide hiilgeajastu. Carl Günther Ludovici defineerib oma kaubandusleksikonis järeletrükki (*Nachgedrucktes Buch, Livre contrafait*) kui raamatut, “mis on trükitud kellegi teise kui seaduspärase kirjastaja või selleks privilegeeritud isiku poolt viimasele kahju tekitades”. Keelatud raamatuna (*ein verbotenes Buch, Liber prohibitus, Livre prohibé*) mõistab Ludovici sellist trükiteost, mille trükkimine ja turustamine on keelatud avalike seaduste või erilise ülemusliku käsuga.⁶⁶ XVIII sajandi tuntumad teatmeteosedki käsitlevad kirjastamisprivileege ainult järeletrüki seisukohast.⁶⁷

Enne trükikunsti leiutamist autoriõigusega probleeme ei olnud: omandiõigusele võis autor tugineda ainult niikaua, kui käsikiri oli tema enda valduses. Kes ostis käsikirja, võis selle ise ümber kirjutada või ümber kirjutada lasta. Ka trükikunsti algusaegadel, kui trükitoodangu enamiku moodustasid mitmesugused antiikautorite ning kirikuisade teoste käsikirjade trükiväljaanded, autoritasu probleem esile ei tõusnud. Kirjastusprivileegide esmane eesmärk oli kindlustada kirjastajale (kirjastasid enamasti raamatukaupmehed ja trükkalid) väljaandmiskulude katmine. Seetõttu keelatigi riigi piires teatud ajaks sama teose

⁶² *Ibid.* Lk. 142.

⁶³ Acten in Sachen.... S. 17–19.

⁶⁴ Handlungs-Zeitung. 1788. 24. May, St. 21. S. 163.

⁶⁵ Darnton, R. Reading, writing and publishing in 18-century France // Daedalus. 1971. P. 231.

⁶⁶ Ludovici, C. G. Eröffnete Akademie der Kaufleute oder vollständiges Kaufmanns-Lexicon, woraus sämtliche Handlungen und Gewerbe, mit allen ihren Vortheilen, und der Art, sie zu treiben, erlernt werden können. 2., verm. u. verb. Aufl. Leipzig, 1767. T. 1. Sp. 2223.

⁶⁷ Encyclopédie méthodique : jurisprudence. Paris, 1786. T. 6. P. 813–817; Grosses vollständiges Universal-Lexicon. Leipzig ; Halle, 1740. Bd. 23. Sp.60–80.

järeletrükk, samuti ka mujal tehtud järeletrükkide müümine.⁶⁸ Üsna pea kindlustasid teatud trükikojad, raamatukauplused, teaduslikud ühingud ja muud asutused kirjastusprivileegide abil endale ainuõiguse kooliraamatute, lauluraamatute, kalendrite ja seadusväljaannete trükkimiseks.⁶⁹ Ka XVI ja XVII sajandil ei tekkinud autoriõigusega erilisi probleeme, sest raamatute väljaandmine oli enamasti sponsoreeritud ülikute poolt ja autorile honorari ei makstud.

XVIII sajandil olukord muutus. Plahvatuslikult kasvas trükiväljaannete arv. Tekkisid autorid, kes elatusid kirjatööst ning selle tulemist — oma raamatutest ja nende müügist saadavast tulust. Uus autorite põlvkond oli eluliselt huvitatud oma õiguste kaitsest. Kirjastusprivileegid, millest keegi õieti kinni ei pidanud, kutsusid esile laiaulatusliku poleemika, milles osalesid nii juristid, filosoofid, kirjastajad-trükkalid kui ka anonüümsed autorid. Aastatel 1733–1800 ilmus Euroopas üksikteostena ning artiklitena 111 järeletrükke käsitlevat kirjutist. Poleemikasse sekkusid juristid Johann Stephan Pütter ja Johann Georg Heinrich Feder, trükkalid ja kirjastajad Johann Thomas von Trattner ja Christian Gottlob Täubel, filosoofid Immanuel Kant ja Johann Gottlieb Fichte.⁷⁰

Järeletrüki pooldajate põhiargumendiks oli kasuliku trükisõna edasine levitamine, mis ainult suurendavat autori tuntust ja kuulsust. Halle Kuningliku Pedagoogiumi õpetaja C. H. Krause arvates peaks iga autor oma mõtete järeletrüki kaudu edasilevitamist tervitama, ja see olevat häbiasi, kui autor oma vaimusaaduse ja mõtete eest tasu võtaks.⁷¹ Ka ei võta järeletrüki tegija kirjastajalt tema väljaande eksemplare, mis oleks tõesti vargus. Raamatu trükieksemplari õiguspäraselt omandanud isik võivat seda paljundada nagu tahab loomuõiguse järgi, ilma et ta kellegi teise omandiõigust kahjustaks. Nii nagu omandiõigus ei kehti väljaõeldud mõttele, ei kehtivat see ka kirjapandud sõnale. Anonüümse XVIII sajandi publitsisti sõnul on arusaamatu, miks "... ma võin raamatus sisalduvat vaimset materjali lugeda, õppida, lühendada, täiendada, tõlkida, sellest kirjutada, selle üle naerda, seda laita, seda pilgata, hästi või kurjasti kasutada, lühidalt, sellega teha, mida iganes tahan; ja ainult ümber kirjutada või ümber trükkida ei tohi ma seda mitte?"⁷² Zürichi õpetlane Johann Konrad Heidegger pidas järeletrükkide üheks põhjuseks raamatu kallist hinda, kinnitades, et "kogu Saksamaal toetab lugeja järeletrükke, et vastuvõetava hinnaga raamatut saada".⁷³ Kohati järeletrükkide väljaandmist isegi soodustati. Euroopa üheks suuremaks järeletrükkide väljaandjaks oli Johann Thomas von Trattner Viinis,⁷⁴ kellel oli selleks koguni kuninga luba.

⁶⁸ Pütter, J. S. *Beyträge zum Teutschen Staats- und Fürsten-Rechte*. Göttingen, 1777. T. 1, XVI. Von Bücherprivilegien und ob und wie weit ohne dieselbe Bücher nachdrucken erlaubt sey? S. 251.

⁶⁹ *Ibid.* S. 254.

⁷⁰ Rosenfeld, H. *Op. cit.* Sp. 340–349.

⁷¹ *Ibid.* Sp. 339.

⁷² Deutsches Museum. Leipzig, 1783. Bd. 1 : Januar bis Junius 1783. Mai: Ueber den Bücher-nachdruck. S. 416.

⁷³ Wittmann, R. *Der gerechtfertigte Nachdrucker? : Nachdruck und literarisches Leben im achtzehnten Jahrhundert // Wittmann, R. Buchmarkt und Lektüre im 18. und 19. Jahrhundert : Beiträge zum literarischen Leben 1750–1880*. Tübingen, 1982. S. 83.

⁷⁴ *Ibid.* S. 74.

Rohkem oli siiski järeletrükkide vastaseid, kes kuulutasid teose autori omandiks ning kirjastaja autoriga sõlmitud lepingu kaudu vahendajaks autori ja publiku vahel. Johann Stephan Pütter tegi esimesena vahet autoriõiguse ja kirjastamisõiguse vahel. Kui autor annab lepinguga kirjastajale kirjastamisõiguse, siis ei saa ta seda hiljem tagasi nõuda. Kirjastaja aga, kui lepingutingimused seda ei piira, võib kirjastamisõiguse edasi müüa, ära kinkida või oma pärijatele jätta.⁷⁵ J. G. H. Feder tõestas, et kui kirjastamisõigus on autori poolt tingimustega piiratud (teose kujundus, trükiarv, honorar jne.), siis on ilmselge, et järeletrüki tõttu kannab kahju nii autor kui ka õiguspärane kirjastaja.⁷⁶

Üldise tava kohaselt ei peetud välismaal ilmunud raamatute või nende tõlgete trükkimist järeletrükkideks. Samuti eristati raamatute järeletrükkimist kunstiteoste jäljendamisest. J. G. H. Feder põhjendas seda sellega, et kunstiteose kopeerija ei müü autori töö tulemust,⁷⁷ Immanuel Kant samastas kunstiteose — joonistuse, vasegravüüri jms. — asjaga, millega tema omanik, kui ta on selle õiguspäraselt ostnud, võib toimida oma suva järgi.⁷⁸ Šveitsi raamatukaupmees ja valgustaja, publitsist Johann Georg Heinzmann arvas, et ainus võimalus kõigile korralikele inimestele järeletrükke vastuvõtmatuks muuta on siis, “kui kirjamehed ja kirjastajad ausad inimesed on; kui neil on odavad hinnad; kui nad ilma otsitud riugasteta oma kauba turule toovad; kui nad kiitust õpetatud lehtedes ära ei osta; kui nad mitte liiga kalleid väljaandeid ei planeeri; kui nad oma raamatuid mitte nii kõrgelseisvaiks ei tee, et neid isegi messidel omandada ei saa ja neid alati alandlikult paluma peab ... — kui nad seda teevad, ... siis kaob huvi mistahes järeletrüki vastu; kõik ostjad võtavad pigem odava hinnaga originaali, kui et hakkavad ootama kehva hilisemat järeletrüki”.⁷⁹

Saksa ajakirjanduse veergudel vohanud arutlused polnud teadmata ka Baltimaades. Raamatukaupluste, lugemisseltside ja laenuraamatukogude kaudu oli kättesaadav enamik Euroopa väljaannetest. Kirjastusprivileegidega ning autoriõigusega seotud probleemide teravust tõestavad ka eespool toodud näited kohalikust kirjastustegevusest. Rahvusvahelise autorikaitse kokkuleppe sünnini (Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon sõlmiti 09.09.1886) kulus veel peaaegu sada aastat.

⁷⁵ Pütter, J. S. *Op. cit.* S. 257.

⁷⁶ Feder, J. G. H. Neuer Versuch einer einleuchtenden Darstellung der Gründe für das Eigenthum des Bucherverlags, nach Grundsätzen des natürlichen Rechts und der Staatsklugheit // Göttingisches Magazin. 1780. St. 1. S. 15–16.

⁷⁷ Feder, J. G. H. *Op. cit.* S. 28.

⁷⁸ Kant, I. Von der Unrechtmässigkeit des Büchernachdrucks // Berlinische Monatschrift. Berlin, 1785. Bd. 5. S. 417.

⁷⁹ “Das einzige Mittel, den Nachdruck in dem Geiste aller guten Menschen recht abscheulich zu machen, also ihm seine Wirkungskraft zu schwächen, sollte allein darinn bestehen, daß Schriftsteller und Verleger ehrliche Leute seyen. Wenn sie billige Preise machen, und ohne gesuchte Kunstgriffe ihre Waaren in Umlauf bringen; wenn sie nicht das Lob in den gelehrten Blättern erkaufen, wenn sie nicht zu kostbare Editionen veranstalten, wenn sie mit ihren Büchern nicht so vornehm thun, daß man sie auch auf den Messen oft nicht erhalten kann, und immer in der demüthigsten Stellung darum bitten muß, ... — wenn sie das thun, ... dann will ... ihr Verlust ... neben jedem Nachdruck null seyn, alle Käufer werden lieber das Original für einen billigen Preis nehmen, als einen schlechten, spätern Nachdruck erwarten”. — Heinzmann, J. G. Appel an meine Nation über Aufklärung und Aufklärer. Bern, 1795. S. 228.